

Research Paper

**Contexts And Consequences Of Littering: A Study On Children's Littering In The
Geographical Environment Of Tehran And Its Suburbs**

Kameel Ahmady^{*1}

1. University of Kent, UK. MA in Social Anthropology.

ARTICLE INFO

Abstract

PP: 69-88

Use your device to scan and read
the article online

Keywords: *Worst Form
Of Child Labour,
Scavenging, Children,
Contextual Theory.*

Children in Tehran are involved in various forms of work, including garbage collection, which is one of the worst forms of child labour. Scavenging is common among children in Tehran, which is not only harmful to their health but also violates many national and city laws and regulations. This research aims to investigate the contexts and consequences of children's scavenging in Tehran and develop a theory in this area. The grounded theory method was used, and interview and observation techniques were employed to collect data through purposive and theoretical sampling. Additionally, documents and sources in this field were reviewed to build a theory. The research population consisted of children of garbage pickers. A three-step coding method based on the Strauss and Corbin model was used to analyse the data. The findings indicate that economic factors such as poverty and waste economy, socio-cultural factors such as family contexts and social networks, and political factors such as waste management laws and practices have contributed to children's scavenging. Scavengers work within their social networks, which are often exploitative, and their working and living conditions have created vulnerabilities for them and disrupted their effective socialization. Eliminating children's scavenging in Tehran requires a series of policy interventions in Afghanistan and better management of waste collection in Tehran. Suggestions have been presented to address this issue.

Citation: Ahmady , K. (2024). Contexts And Consequences Of Littering: A Study On Children's Littering In The Geographical Environment Of Tehran And Its Suburbs, *Geography(Regional Planning)*, 14(54), 69-88.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.278617.2995

DOR:

^{*} **Corresponding author:** Kameel Ahmady, **Email:** Kameel.ahmady@gmail.com

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

In the city of Tehran, the phenomenon of children working and scavenging is recognized as a serious social problem and a violation of children's rights. This issue has existed for several decades and is expanding day by day. Despite existing laws, some children participate in this phenomenon. Child labor, one of the worst forms of labor, has many negative effects on their growth and physical and mental health. This issue has been highlighted as a violation of international children's rights and is prohibited in international conventions. While Iran's labor laws prohibit the employment of children under the age of 15, this phenomenon continues. Despite the prohibition of child labor, many children are still active in the field of garbage collection in Iran, especially in Tehran. The significant financial turnover in this industry highlights the presence of mafia-like contractors who exploit children by employing them. Given the evidence that child scavenging is common in Tehran, this research seeks to understand this issue by focusing on its causes and consequences. It aims to answer the following questions: What are the dynamics of scavenging in Tehran? What are the causes of child scavenging in Tehran? And what are the consequences of scavenging for children?

Methodology

This research was conducted using a qualitative methodological approach and the grounded theory method in Tehran. The grounded theory method, which arises from the data, is suitable for generating the theory of children's scavenging in the city of Tehran. Information and data were collected using semi-structured interviews and studied across 22 districts of Tehran. The interviews with the garbage collectors were conducted by the interview team, with each interview varying in duration over a period of three months. This research includes 302 interviews, with more than 50% of them conducted with children. Additionally, to understand the way of life of these individuals, the areas and places of residence of the garbage collectors in Tehran and its peripheral areas were observed and

visited. To understand more precisely the contexts of children's scavenging, this research utilized a three-step coding method and produced a contextual model of scavenging in Tehran. Throughout the research, cooperation and mutual work among the research team members ensured coordination at all stages to achieve reliable results.

Results and Discussion

Social vulnerability: Migration, hard working and living conditions, experiencing all kinds of violence and pressure, along with negative emotions, can expose them to various social harms such as drug use. The use of a narcotic drug called nas is common among garbage collectors, and they also use other substances. One of the children said, "They consume a lot; we have two, they hit. [What do they consume?] Glass and medicine." This does not mean that all scavengers use drugs, but there are some who do. Although drug use was not observed among children, the experience of hard work, combined with witnessing such behaviors in the workplace, can make them vulnerable.

Conclusion

Factors like poverty, harmful traditions, discriminatory laws, inefficient urban waste management, lack of public education on waste separation, inadequate infrastructure, and citizen irresponsibility drive children into informal waste collection. Contracts between scavengers and contractors face numerous issues, and the organization of waste collection is exploitative and inhumane, causing physical, psychological, and social harm to scavengers. Municipal failures in enforcing recycling laws and supervising contractors contribute to the problem. Children involved in waste scavenging face challenges that impact their education, play, and well-being, experiencing violence and harm from their work. The task of collecting waste from bins leads to diseases and negative emotions. Social networks like family and friends provide support and help bypass certain exploitative practices. Despite knowing they are exploited, scavengers continue due to lack of alternatives, sustaining their efforts within these networks. The

consumer society and ineffective law enforcement further exacerbate this issue.

References

1. Afroukhteh, H., & Hojati Pour, M. (2017). Solid Waste Economy in Suburban Villages South of Tehran. *Journal of Economy, Space, and Rural Development*, 6(4), 47-72. [In Persian]
2. Ahmadi, K., & Colleagues. (2021). The Footprint of Childhood Labor in the World. A Comprehensive Study on the Forms, Causes, and Consequences of Child Labor. Boof Publications. [In Persian]
3. Aljaradin, M.; Persson, K.M.; Sood, E. (2015). The role of informal sector in waste management, a case study; Tafila-Jordan. *Resources and Environment*, 5(1), 9-14.
4. Batool, Z.; Akram, M.; Anjum, F.; Faiz, S.; Ibrahim, M. (2015). Occupational hazards and health status of trash picker children in Faisalabad city, Punjab, Pakistan. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(5), 590-595.
5. Cuadra, S. (2005). *Child labour and health hazards: Chemical exposure and occupational injuries in Nicaraguan children working in a waste disposal site*. Lund University.
6. Diallo, Yacouba; Etienne, Alex; Mehra, Farhad. (2013). Global child labour trends 2008 to 2012. International Labour Organization.
7. Dias, Sonia. (2012). Not to be taken for granted: what informal waste pickers offer the urban economy. in *The Global Urbanist*, <http://globalurbanist.com/2012/11/27/waste-pickers>.
8. Eesari, M., & Ali Reza, S. Z. (2020). Contexts and Processes of Informal Waste Dumping: A Case Study of Afghan Workers in Tehran. *Iranian Social Issues Studies*, 10(1), 63-95. [In Persian]
9. Emerson, Patrick M. (2009). The Economic View of Child Labor. In Hindman, Hugh D. *The World of Child Labor*. M.E. Sharpe press
10. Guidelines for Supervising Dry Waste Collection Operations. Urban Services Deputy of Waste Management Organization. Technical and Executive System of Dry Waste Collection Operations (No. 4). September 2012. [In Persian]
11. Hosseini, S. H. (2004). Status of Working and Street Children in Iran. *Social Welfare Quarterly*, 5(19), 155-173. [In Persian]
12. Hunt, C. (1996). Child waste pickers in India: the occupation and its health risks. *Environment and Urbanization*, 8 (2), 111-118.
13. ILO. (2004). Addressing the Exploitation of Children in Scavenging (Waste Picking): a Thematic Evaluation of Action on Child Labor.
14. ILO. (2017). *Global estimates of child labor: Results and trends, 2012-2016*. Geneva: International Labour Organization Geneva.
15. Imani, N., & Nersisian, E. (2011). A Humanitarian Study of Street Working Children Phenomenon in Karaj. *Iranian Social Issues Journal*, 3(1), 7-32. [In Persian]
16. Jha, M. (2009). Child Workers in India: Context and Complexities. *Human Rights Review* 10: 205-18.
17. Malik, B.; Lyndon, N.; Wong, V. (2018). Accounts of Discrimination: A Phenomenological Study of Afghan Refugees in Pakistan. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 8 (13), 113-121.
18. Medina, M. (2007). *The World's Scavengers: Salvaging for Sustainable Consumption and Production*. AltaMira Press, Lanham, MD.
19. Ministry of Economy of the Islamic Republic of Afghanistan. (2013). Summary of the Poverty Analysis Report. [In Persian]
20. Nozarpour, A. (2017). Waste Separation Statistics in Tehran. *World of Economy, Ordibehesht*, 4044. [In Persian]
21. Patwary Masum A.; O'Hare, William Thomas; Sarker Mosharraf H. (2011). Assessment of occupational and environmental safety associated with medical waste disposal in developing countries: a qualitative approach. *In Safety Science*, 49 (8), 1200-1207.

22. Rogerson, c. (2001). The waste sector and informal entrepreneurship in developing world cities. *Urban Forum*, 12 (2), 247-259.
23. Scott, A.J. (2012). *A World in Emergence: Cities and Regions in the 21st Century*, Edward Elgar, Cheltenham.
24. Society for the Protection of Children's Rights. (2019). *Childhood Trash: A Study on Understanding, Preventing, and Controlling the Phenomenon of Child Garbage Collectors in Tehran*. Tehran: Ruz Publication. [In Persian]
25. Strauss, A., & Corbin, J. (2018). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Grounded Theory Procedures*. (E. Afshar, Trans.). Tehran: Ney Publication. [In Persian]
26. Thieme, T. (2013). The "hustle" amongst youth entrepreneurs in Mathare's informal waste economy. *Journal of Eastern African Studies*, 7 (3), 389-412.
27. United Nations (UN). (1990). *Convention on the Rights of the Child*. Available online at: <http://www2.ohchr.org/english/law/pdf/crc.pdf> (accessed 17 November 2020).
28. United Nations Children's Fund (UNICEF). (2007) *Child Protection from Violence, Exploitation and Abuse*. Available online at: http://www.unicef.org/protection/index_childlabour.html (accessed 25 December 2020).
29. Vameghi, M., & Roshanfekar, P., & Others. (2015). A Comprehensive and Rapid Assessment of the Status of Street Children and Their Work Characteristics in Tehran. *Social Issues Studies*, 6(2), 416-391. [In Persian]
30. Wilson, D.C.; Rodic, L.; Scheinberg, A.; Velis C.A.; Alabaster, G. (2012). Comparative analysis of solid waste management in 20 cities in Waste Management & Research, 30 (3), 237-254.
31. Zand Rezavi, S., & Rahimpour Anaraki, N. (2011). Comparison of the Situation of Iranian and Afghan Working Children in Kerman Province Based on the Four Principles of the Convention on the Rights of the Child (Three Sociological Principles and Two Solutions). *Iranian Social Studies Journal*, 5(1), 72-98. [In Persian]

انجمن ژئوپلیتیک ایران

فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)

دوره ۱۴، شماره ۵۴، بهار ۱۴۰۳

شاپا چاپی: ۶۴۶۲-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۲۱۱۲-۲۷۸۳

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>

مقاله پژوهشی

زمینه‌ها و پیامدهای زباله‌گردی: مطالعه درباره زباله‌گردی کودکان در محیط جغرافیایی شهر تهران و حومه

کامیل احمدی * گروه مدیریت بازرگانی، واحد بین المللی خرمشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، خرمشهر، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
شماره صفحات: ۸۸-۶۹ از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید واژه‌های کلیدی: بدترین شکل کار کودکان، زباله‌گردی، کودک، نظریه زمینه‌ای	کودکان در شهر تهران به اشکال مختلفی از کارها از جمله زباله‌گردی به مثابه یکی از بدترین شکل کار کودکان مشغول‌اند. زباله‌گردی کودکان در حالی در شهر تهران رایج است که این کار آسیب‌های زیادی را برای کودکان به همراه دارد و برخلاف بسیاری از قوانین و آیین‌نامه‌های مصوب کشوری و شهری است. هدف این پژوهش مطالعه زمینه‌های و پیامدهای زباله‌گردی کودکان در شهر تهران و ارائه نظریه‌ای در این زمینه است. بر این مبنای روش نظریه زمینه‌ای استفاده شده و برای گردآوری داده‌ها از فنون مصاحبه و مشاهده بر مبنای روش نمونه‌گیری هدفمند و نظری استفاده شده است. همچنین از به‌منظور ساخت نظریه اسناد و منابع این حوزه نیز مرور شده است. جامعه مطالعه پژوهش کودکان زباله‌گرد و سایر زباله‌گردها هستند. به‌منظور تحلیل یافته‌ها از روش کدگذاری سه مرحله‌ای بر مبنای الگوی اشتراوس و کربین استفاده شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد سه زمینه اقتصادی همچون فقر و اقتصاد زباله؛ اجتماعی-فرهنگی در قالب زمینه‌های خانوادگی و شبکه‌های اجتماعی و زمینه سیاسی همچون قوانین و شیوه‌های مدیریت زباله منجر به زباله‌گردی کودکان شده است. زباله‌گردها کار در قالب شبکه‌های اجتماعی همچون شبکه‌های خانوادگی‌شان انجام می‌دهند. مناسبات کاری آن‌ها استثمارگونه است و شرایط کار و زندگی‌شان زمینه‌های آسیب‌پذیری آنان را فراهم و در اجتماعی شدن مؤثر آنان اختلال به وجود آورده است. حذف زباله‌گردی کودکان در تهران مستلزم مجموعه‌ای از مداخلات سیاستی در کشور افغانستان و مدیریت جمع‌آوری زباله‌ها در شهر تهران است که همین منظور پیشنهادهایی ارائه شده است.

استناد: احمدی، کامیل. (۱۴۰۳). زمینه‌ها و پیامدهای زباله‌گردی: مطالعه درباره زباله‌گردی کودکان در محیط جغرافیایی شهر تهران و حومه، فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۴(۵۴)، صص ۶۹-۸۸.

DOI:10.22034/JGEOQ.2024.278617.2995

DOR:

* نویسنده مسئول: کامیل احمدی، پست الکترونیکی: Kameel.ahmady@gmail.com

مقدمه

در شهر تهران، پدیده‌ی کودکان کار و زباله‌گردی به‌عنوان یک مشکل جدی اجتماعی و نقض حقوق کودکان شناخته می‌شود. این موضوع بیش از چند دهه است که وجود دارد و ابعاد آن روزبه‌روز گسترده‌تر می‌شود. برخلاف قوانین موجود، برخی از کودکان در این پدیده شرکت دارند. کار کودکان به‌عنوان یکی از بدترین شکل‌های کار، تأثیرات منفی زیادی بر رشد و سلامت فیزیکی و روانی آن‌ها دارد. این موضوع به‌عنوان نقضی از حقوق بین‌المللی کودکان مطرح شده و در کنوانسیون‌های جهانی ممنوع اعلام شده است. درحالی که قوانین کار ایران هم اشتغال کودکان زیر ۱۵ سال را ممنوع دانسته‌اند، این پدیده همچنان ادامه دارد. علی‌رغم ممنوعیت کار کودکان هنوز هم در ایران و به‌خصوص در شهر تهران بسیاری از کودکان در حوزه زباله‌گردی فعالیت دارند. گردش مالی قابل توجه این صنف، شبه حضور پیمان‌کاران مافیای‌گونه در آن را برجسته می‌کند به‌گونه‌ای که با به‌کارگیری کودکان زمینه استثمار آنان را فراهم می‌آورند. با توجه به شواهد موجود مبنی بر این که پدیده زباله‌گرد در شهر تهران شایع است، این پژوهش به دنبال شناخت این مسئله با تأکید بر عوامل و پیامدهای آن است و به دنبال پاسخگویی به این پرسش‌ها است: مناسبات زباله‌گردی در شهر تهران چگونه است؟ زمینه‌های شکل‌گیری پدیده زباله‌گردی کودکان در شهر تهران کدام‌اند؟ و زباله‌گردی چه پیامدهای را برای کودکان به همراه داشته است؟

روش پژوهش

این پژوهش با استفاده از رویکرد روش‌شناختی کیفی و با استفاده از روش نظریه زمینه‌ای در شهر تهران انجام شده است. روش نظریه زمینه‌ای که برخاسته از داده‌ها است، مناسب برای تولید نظریه زباله‌گردی کودکان در شهر تهران ارائه شده است. اطلاعات و داده‌ها با استفاده از فن مصاحبه نیمه‌ساختاریافته جمع‌آوری شده و در ۲۲ منطقه شهر تهران مورد مطالعه قرار گرفته است. مصاحبه‌ها با زباله‌گردها به‌وسیله گروه مصاحبه انجام شده و مدت‌زمان هر مصاحبه متغیر بوده و در بازه زمانی سه ماه انجام شده است. این پژوهش شامل ۳۰۲ مصاحبه است، که بیش از ۵۰ درصد آن‌ها مصاحبه با کودکان است. همچنین برای شناخت نحوه زندگی این افراد، مناطق و محل اسکان زباله‌گردها در مناطق تهران و مناطق حاشیه‌ای شهر مورد مشاهده و بازدید قرار گرفته است. این پژوهش به‌منظور فهم دقیق‌تر زمینه‌های زباله‌گردی کودکان از روش کدگذاری سه مرحله‌ای استفاده کرده و مدل زمینه‌ای زباله‌گردی در شهر تهران را تولید کرده است. در این پژوهش، همکاری و کار همدیگر بین اعضای گروه پژوهش و هماهنگی در تمامی مراحل انجام شده است تا به نتایج قابل اطمینان دست یابد.

بحث و یافته‌های تحقیق

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی

ملیت ۹۶ درصد (۲۹۰ نفر) از زباله‌گردها افغانستانی، ۳ درصد (۹ نفر) ایرانی و ۱ درصد (۳ نفر) پاکستانی هستند. همه آن‌ها مرد بودند. از میان زباله‌گردهای افغانستانی ۹۵٫۵ درصد اهل استان هرات هستند و بقیه از استان‌ها و شهرهای دیگر همچون بلخ، بدخشان، فاریاب، بادغیس، غزنی و میدان وردک. ۸۹ درصد از آن‌ها به‌صورت غیرقانونی به ایران مهاجرت کرده‌اند و ۱۱ درصد به صوت قانونی. ۲ درصد از سن زباله‌گردها ۱۰ سال و کمتر، ۲۳ درصد ۱۱ الی ۱۴ سال، ۳۰ درصد ۱۵ الی ۱۷ سال و بقیه از ۱۸ سال بیشتر است. میانگین سن کودکان زباله‌گرد ۱۴٫۲ سال بود. ۱۰ درصد از آن‌ها روزانه کمتر از ۵۰ کیلو زباله جمع می‌کردند، ۲۷ درصد ۵۱ الی ۱۰۰ کیلو، ۲۴ درصد ۱۰۱ الی ۱۵۰ کیلو، ۱۷ درصد ۱۵۱ الی ۲۰۰ کیلو و ۲۱ درصد بیشتر از ۲۰۰ کیلو. ۶۳ درصد از زباله‌گردها زباله‌هایشان را کیلوی ۲۰۰ الی ۴۰۰ تومان می‌فروختند ۲۱ درصد ۴۰۱ الی ۶۰۰ تومان و ۱۶ درصد ۳۰۱ تومان و بیشتر. ۲۱ درصد آن‌ها ۴ تا ۸ ساعت در شبانه‌روز کار می‌کنند، ۴۶ درصد ۸ الی ۱۲ ساعت، ۲۳ درصد ۱۲ الی ۱۶ ساعت و ۱۰ درصد بیش از ۱۶

^۱. در میان خانوارهای پاکستانی مشاهده شد که دختران به همراه بردارشان در اطراف منزلشان زباله‌گردی می‌کردند، اما آنان به‌صورت حرفه‌ای همانند سایر کودکان به زباله‌گردی نمی‌پرداختند. لازم به ذکر است در صورت تداوم وضعیت اقتصادی فعلی و تشدید فقر، در آینده نزدیک شاهد ورود دختران و زنان نیز به این عرصه خواهیم بود، همان‌گونه که در حال حاضر تعدادی از زنان را مشاهده می‌کنیم که مشغول زباله‌گردی‌اند.

ساعت. براساس برآوردها حدود ۱۵ هزار نفر در شهر تهران مشغول زباله‌گردی هستند که یک‌سوم آن‌ها یعنی چیزی حدود ۵ هزار نفر از آن‌ها کودک هستند. معاونت برنامه‌ریزی پسماند در تهران در این باره نقل کردند:

اما اگر بخواهیم برای کل شهر تهران در نظر بگیریم، حدود ۱۵ هزار نفره که این ۱۵ هزار نفر در نواحی و مناطق مختلف متفاوت. ممکنه ناحیه‌ای ۲۰۰ نفر باشه، ممکنه ناحیه‌ای ۲۰ نفر باشه. [شما چگونه به این فرمول ۱۵ هزار نفر رسیدید؟] ببینید، ما ۱۲۲ ناحیه در تهران داریم. من پتانسیل تعداد نفراتی که در این نواحی کار می‌کنند را در ۱۲۲ ناحیه ضرب کردم [...] حالا با این ۱۵ هزار تا نیرویی که داره کار می‌کنه، از این ۱۵ هزار نفر، من، تجربی بدون پژوهش، می‌خوام بگم که چندتا شون می‌تونن کودک باشن. فکر نمی‌کنم ۵ هزار تا بیشتر باشن؛ یک‌سوم این نفرات که به‌قول معروف دارن کار می‌کنن، می‌تونن کودک باشن، به‌شرط این که کودک را ۱۸ سال به پایین در نظر بگیریم.^۱

زمینه‌های کار کودکان

سه زمینه مهم در شکل‌گیری زباله‌گردی کودکان در تهران سهم دارند که عبارت‌اند از: (۱) اقتصادی همچون فقر در جامعه افغانستان و در میان تعدادی از خانوارهای ایرانی و اقتصاد زباله، (۲) اجتماعی-فرهنگی در قالب زمینه‌های خانوادگی همچون ازدواج در سن کودکی و باروری بالا و شبکه‌های اجتماعی همچون شبکه‌های خانوادگی و آشنایی (۳) سیاستی یعنی قوانین تبعیض‌آمیز و شیوه‌های مدیریت زباله در شهر تهران. این سه زمینه باهم دیگر ارتباط دارند که در زیر به شرح آن‌ها پرداخته می‌شود.

افغانستان کشوری است با ۳۷ میلیون جمعیت که ۷۵ درصد جمعیت آن در مناطق روستایی زندگی می‌کنند و بیش از ۶۰ درصد مردم آن بی‌سواد هستند. این کشور یکی از فقیرترین کشورهای دنیا است. در یک دهه اخیر، جامعه افغانستان رشد اقتصادی را تجربه کرده است، اما این رشد به کاهش فقر نینجامیده است، به‌گونه‌ای که حدود ۳۶ درصد مردم در فقر شدید به سر می‌برند و این دسته از افراد توانایی تأمین بسیاری از نیازهای خود را ندارند (وزارت اقتصاد افغانستان، ۲۰۱۳؛ بانک جهانی، ۲۰۱۹). جنگ همه‌جانبه و تداوم آن در افغانستان بر تشدید فقر افزوده است. زباله‌گردی ۱۷ ساله فقر خانواده‌اش را این‌گونه روایت کرد:

وضعیت اقتصادی که نداریم؛ فقیریم دیگه. [خانواده‌ت کار می‌کنند؟] نه بابا، همه‌شون بیکارن. ۳ تا خواهر دارم، ازم کوچیک‌ترین. ۳ تا داداش دارم، از من کوچیک‌ترین. همه‌شون بیکارن. فقط یه برادرم درس می‌خونه.

اکثر زباله‌گردها از استان هرات هستند که هم‌مرز با ایران است. این استان نیز یکی از استان‌های بسیار فقیر افغانستان است. فقر باعث شده است که کودکان به‌منظور تأمین بخش از هزینه‌های خانوار به ایران مهاجرت کنند و به واسطه شبکه‌های اجتماعی‌شان وارد چرخه زباله‌گردی شوند. کودکان زباله‌گرد به همراه اعضای خانواده، بستگان و دوستان به تهران برای زباله‌گردی مهاجرت می‌کنند. این شبکه‌ها ورود آنان را به کار تسهیل کرده‌اند. یکی از کودکان گفته است: «با دادش و عموم و پسر عمووام از افغانستان اومدیم، قبلاً اونا اومده بودن، دیگه افغانستان کار نبود، اومدیم اینجا باهاشون کار کنیم». ازدواج در سن پایین و کودکی و باروری بالا یکی از عوامل فقر خانوارها و کار کودکان است. گرچه نرخ باروری در کشور افغانستان کاهش یافته است اما این نرخ همچنان بالا است و در سال ۲۰۱۶ میلادی برابر با ۴/۶۴ فرزند به‌ازای هر زن بوده است (پرتال آمار، ۲۰۱۹). در همین زمینه، یکی از زباله‌گردها روایت کرد:

خانواده‌مون الان ۲۰ نفرن؛ ما ۶ تا داداشیم، ۱۰ تا خواهریم. ۴ تا پدر و مادر؛ ۳ تا مادر دارم، با یه پدر. بابام سه تا زن داره، از هرکدوم از این زنا بچه دارن که شدن ۱۶ نفر.

شیوه ازدواج در افغانستان و شهر هرات و ازدواج در سن کودکی نیز فشار مضاعفی را به کودکان برای وارد شدن به چرخه کار وارد می‌کند. براساس مصاحبه با زباله‌گردها اکثر آن‌ها در سن کودکی -کمتر از ۱۸ سال- ازدواج می‌کنند چراکه در بسیاری از موارد در همین سنین دختری را از میان فامیل و آشنایان برای آنان «نشان» می‌کنند. تحت تأثیر برخی از رسومات فرهنگی، داماد باید مبلغ قابل توجهی را به پدر دختر تحت عنوان «پیکش» بدهد تا بتواند با دختر او ازدواج کند. همچنین سایر هزینه‌های

^۱. با استفاده از روشی دیگر تعداد زباله‌گردها ۱۳۹۶۸ نفر و تعداد کودکان زباله‌گرد ۴۶۵۶ نفر برآورد شد (رجوع شود به انجمن حمایت از حقوق کودکان، ۱۳۹۸: ۳۳-۲۳۱).

ازدواج همچون مراسم ازدواج و مسکن به عهده داماد و خانواده او است. از این رو کودک را مجبور می شود تا سال ها برای تهیه هزینه های ازدواج کار کند. یکی کودکان زباله گرد روایت کرده است:

من نامزد دارم، باید ۱۵۰ میلیون پول بدم به پدرزنم. از ما زن خریدنی هست. اگر بدون جهیزیه بیاد، باید ۳۵ میلیون پول بده به پدر عروس؛ اما اگر با جهیزیه باشه، باید ۱۰۰ یا ۱۵۰ میلیون پول بده به پدر عروس.

افغانستانی ها برای این که بتوانند هزینه های ازدواج، به خصوص پولی که بابت دختر به پدر او می دهند، را تأمین کنند، باید کار کنند و درآمد داشته باشند. در بسیاری از مواقع، همین امر می تواند زمینه مهاجرت به ایران و شروع کار جمع آوری زباله در میان کودکان شود؛ بنابراین جمع آوری زباله می تواند منبع درآمدی برای تأمین هزینه های ازدواج باشد. تبعیض های که علیه مهاجران به ویژه مهاجران افغانستانی اعمال می شود آنان را هر چه بیشتر به سوی برخی از مشاغل خاص از جمله زباله گردی سوق می دهد. آیین نامه مشاغل چهارگانه مجاز اشتغال اتباع خارجی در ایران یکی از این موارد است.^۱ براساس این آیین نامه اتباع افغانستانی می توانند تنها در چهار گروه شغلی اصلی کار کنند، این چهار گروه عبارتند از: کارهای ساختمانی، کوره پزخانه، کارهای کشاورزی و سایر گروه های شغلی. در زیر سایر گروه های شغلی شاهد شغل های همچون امحای زباله و بازیافت مواد شیمیایی هستیم. همچنین لیست مشاغل خاص شهر تهران وجود دارد که شهروندان افغانستانی می توانند در مشاغل همچون بازیافت زباله، تفکیک زباله و حمل و نقل ضایعات فلزی و پلاستیکی کار کنند. گسترش اقتصاد زباله در شکل رسمی و غیررسمی آن به همراه شیوه مدیریت جمع آوری زباله ها در شهر تهران نیز زمینه را برای کار کودکان فراهم نموده است. افزایش جمعیت شهر تهران، تغییر شیوه مصرف و افزایش مصرف به تولید حجم گسترده ای زباله در این شهر منجر شده است، به گونه ای که مدیریت زباله یا پسماند به یکی از چالش های مهم شهرداری تهران تبدیل شده است. در کنار چالش مدیریت زباله، امروزه، زباله و بازیافت آن به صنعتی پر سود تبدیل شده است که شهرداری های و سازمان پسماند، و افرادی که در این حوزه سرمایه گذاری کرده اند هر کدام به نحوی به دنبال کسب سود در این عرصه اند. در تهران به طور میانگین روزانه ۷،۵۰۰ تن زباله تولید می شود که ۳۵ درصد آن را زباله های خشک تشکیل می دهد (سایت سازمان مدیریت پسماند تهران). زباله های شهری در تهران در دو بخش رسمی و غیررسمی مدیریت می شوند (کدام مدیریت!). در بخش رسمی فرایند جمع آوری پسماندهای خشک تفکیک شده شهروندان تهرانی در مبدأ به سه روش از طریق شهرداری تهران صورت می پذیرد: ۱. غرفه بازیافت؛ ۲. تحویل هفتگی پسماندهای خشک جمع آوری شده به پیمان کاران شهرداری تهران و ۳. مخازن آبی رنگ مکانیزه ۱۱۰۰ لیتری. بنابه گفته سرپرست معاونت برنامه ریزی پسماند تهران، شهرداری روزانه حدود ۴۰۰ تن از زباله های خشک را جمع آوری می کند، یعنی حدود ۱۵/۲۶ درصد آن را و مابقی توسط بخش غیررسمی جمع آوری می شود.

بخش غیررسمی هر چند به وسیله نهادهای عمومی و قانون گذاری غیرمجاز تلقی شده است، اما تعداد زیادی از افراد از جمله کودکان در این بخش به کار مشغول اند. ناکارآمدی بخش رسمی حوزه مدیریت پسماند شهری، گردش مالی گسترده، دامنه سوددهی زیاد، دربرداشتن هزینه کم برای کارفرما و پیمان کاران، کوتاهی یا عدم توانایی در نظارت بر قوانین نحوه جمع آوری زباله به وسیله کارفرما، عدم رعایت قوانین جمع آوری زباله از سوی پیمان کاران و دیگر عوامل از جمله عوامل شکل گیری این بخش است. براساس دستورالعمل نظارت بر عملیات جمع آوری پسماندهای خشک (۱۳۹۱)، در بند ۳۰ بند به تخلفات و جرائم مربوط به قرارداد جمع آوری و تفکیک پسماند خشک پرداخته شده است. بسیاری از بندهای این دستورالعمل به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر تخلف بودن جمع آوری زباله به شکل غیررسمی اشاره دارد؛ برای مثال، بند ۱۷ بر حضور عوامل متفرقه نظیر کتفی، گونی به دوش، و چرخ دستی، بند ۱۸ به استفاده از ایستگاه های بازیافت غیرمجاز (چهاردیواری ها)، بند ۲۶ به استفاده از کارگران مشمول صغر سنی یا اتباع خارجی فاقد مجوز اشاره می کند؛ بنابراین بندهای مختلف بر غیرمجاز بودن جمع آوری زباله به شکل غیررسمی اشاره دارد. همچنین جمع آوری زباله به شیوه غیررسمی ناقض بسیاری از بندهای قرارداد و گذاری عملیات جمع آوری پسماند خشک (۱۳۹۱) است. از نکات جالب این دستورالعمل آن است که برای نقض هر کدام از بندهای این آیین نامه جریمه مالی در نظر گرفته شده است. به نظر می رسد که این شکل از تخلف برای کارفرما و پیمان کارها از جمله شهرداری چیزی جز سود مالی به همراه ندارد، چراکه

^۱ این آیین نامه در سایت وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی به آدرس زیر قابل دسترس است:

پیمان‌کاران به اشکال مختلف بندهای این دستورالعمل را نقض می‌کنند و شهرداری تنها می‌تواند آن‌ها را جریمه کند و در مواردی فسخ قرارداد.

نحو انجام زباله‌گردی و مناسبات آن

تحت فرایند خصوصی‌سازی و برون‌سپاری، امروزه شهرداری تهران بسیاری از وظایفش را همچون جمع‌آوری و تفکیک زباله‌ها را به بخش خصوصی و پیمان‌کاران واگذار کرده است. این واگذاری مسئولیت‌های اجتماعی شهرداری را به‌مثابه نهادی عمومی به‌ویژه در مقابل زباله‌گردها کاهش داده است. برای مثال براساس بند ۳۳-۶ قرارداد واگذاری عملیات جمع‌آوری پسماند خشک کارفرما یعنی شهرداری در مقابل اشخاص ثالث و خسارت ناشی از عملکرد پیمانکار مسئولیتی ندارد. سازمان پسماند تهران نیز مسئولیت واگذاری و نظارت بر پیمان‌کاران را به مناطق و نواحی شهرداری سپرده‌اند.

پیمان‌کاران به شیوه‌های مختلف زمینه را برای شکل‌گیری بخش غیر رسمی و استفاده از کودکان فراهم کرده‌اند؛ نخست، آنان جمع‌آوری زباله‌ها را به دو نوبت صبح و بعدازظهر تقسیم نموده‌اند. در نوبت صبح پیمان‌کاران از طریق کارگران بازیافت به جمع‌آوری زباله‌های مناطق می‌پردازند. کارگران بازیافت نیز با استفاده از تجهیزاتی مانند وانت، زباله‌های این مناطق را از داخل سطل‌ها جمع‌آوری می‌کنند و براساس میزان زباله‌ای که جمع‌آوری کرده‌اند یعنی به‌صورت کیلویی آن را به پیمان‌کاران می‌فروشند. براساس مصاحبه‌های که با این دسته از کارگران زباله‌گرد، مشخص شد که آنان هر کیلو زباله را به‌طور میانگین به قیمت ۴۰۰ تومان به پیمان‌کاران می‌فروختند. همچنین پیمان‌کاران در داخل بازیافت، محل اسکان زباله‌گردها را فراهم آورده بودند. در نوبت بعدازظهر زباله‌ها کاملاً به شیوه‌ای غیررسمی جمع‌آوری می‌شود. در این نوبت، پیمان‌کاران با اجازه‌دادن هر منطقه به افراد زباله‌گرد براساس قرارداد «ر سوم» یا سهم‌بری، اجازه جمع‌آوری زباله‌ها به شکل غیررسمی را صادر می‌کنند. باید به این موضوع نیز توجه داشت که هدف شهرداری و سازمان پسماند و به‌ویژه پیمان‌کاران از این شیوه جمع‌آوری زباله دستیابی به سود بیشینه است. درواقع، شهرداری با برون‌سپاری بسیاری از وظایف خود به پیمان‌کاران بخش خصوصی از مسئولیت‌های خود شانه خالی می‌کند و آن را متوجه پیمان‌کاران می‌سازد، اما براساس دستورالعمل نظارت بر عملیات جمع‌آوری پسماندهای خشک (۱۳۹۱)، برای شهرداری و سازمان‌های تابعه آن، وظایف متعددی از جمله نظارت بر کار پیمان‌کاران مشخص شده است که در بسیاری مواقع، آنان در این زمینه کوتاهی می‌کنند و تنها به جریمه مالی بسنده می‌شود. از دیگر سو، هدف پیمان‌کاران از به‌کارگیری نیروهای غیرمجاز و کودکان دستیابی به نیروی کار ارزان و درنتیجه، سود بیشتر است و از آنجاکه این پیمان‌کاران از مهاجران و کودکان افغانستانی برای جمع‌آوری زباله استفاده می‌کنند، از بسیاری از مسئولیت‌های قانونی خود مانند بیمه، تأمین ابزار و تجهیزات کار، تأمین محل اسکان مناسب و غذا برای آنان سر باز می‌زنند. همان‌گونه که گفته شد پیمان‌کاران در نوبت بعد از ظهر براساس قرارداد «ر سوم» یا سهم‌بری با زباله‌گردها کار می‌کنند یا آنان را به کار می‌گیرند. «ر سوم» یا «ر سوم کردن» قراردادی است بین زباله‌گردها یا «ارباب» زباله‌گردها با پیمان‌کار مناطق شهر تهران یا نماینده آنان که جمع‌آوری و بازیافت زباله‌ها به آن‌ها سپرده شده است، به‌طوری‌که فرد زباله‌گرد یا ارباب او مبلغی را به‌صورت ماهیانه به پیمان‌کار می‌دهد تا از این طریق، به افراد زباله‌گرد اجازه داده شود که در منطقه تعیین‌شده به جمع‌آوری زباله بپردازند. در طی این قرارداد (ر سوم) عکس هریک از کارگران زباله‌گرد توسط ارباب به بازیافت منطقه داده می‌شود و بازیافت نیز برای شناسایی هریک از افراد یک کارت صادر می‌کند تا زمانی که افراد زباله‌گرد با مأموران گشتی یا مأموران پیمان‌کاران در منطقه مواجه شدند، کارت را به آن‌ها نشان دهند تا اطمینان حاصل شود که آن‌ها از کارگران کدام منطقه هستند. در این باره، زباله‌گرد ۱۸ ساله‌ای روایت کرد: «بازیافت بابت اومدن ما به منطقه قبلاً به میلیون تومن پول می‌گرفت. الان ماهی دو میلیون و هفتصد تومن می‌گیره [...] ارباب از ما عکس می‌گیره، بازیافت با عکسامون برای ما کارت درست می‌کنه. گشتی‌ها عکس ما رو تو ماشینا شون دارن». یکی دیگر از کودکان گفته است:

ما اینجا رسوم میدیم؛ ماهی ۳ میلیون میدیم بذارن کار کنیم. اگه رسوم ندیم، اونا میان میگرن، بین هرکی پول نداده، میگیرینش میزنش.

۱. پولی که درازای اجازه کار در منطقه زباله‌گرد و یا صاحب کار (ارباب) به پیمان‌کار پرداخت می‌کند.

نوعی دیگر از قرارداد کار به صورت سهم بری یا درصدی بین ارباب و پیمان کار است. در این نوع قرارداد، ارباب دیگر ماهیانه مبلغی مشخص شده به پیمان کار نمی دهد، بلکه از همان ابتدا بین خودشان تعیین می کنند که چند درصد از میزان زباله های جمع شده برای ارباب و چند درصد برای پیمان کار باید باشد یا در طی این قرارداد، کارگران باید زباله ها را به قیمت معین به پیمان کار بفروشند. قیمت ازسوی بازیافت و پیمان کاران معین می شود. در این مورد، زباله گردی ۱۹ ساله زباله گرد نقل کرد: این بار از ۱۰۰ درصد، ۴۰ درصد اون مال اربابه و ۶۰ درصد اون مال بازیافته. هیچ پولی نمی گیره، درصدیه. از این ۴۰ درصد ارباب باید پول ما کارگرا رو هم بده تا بازیافت به کارگرا گیر نده.

یکی از کودکان زباله گرد در منطقه شهرک غرب راجع به قیمت فروش زباله ها به پیمان کار گفته است:

این بار هرکس قمتی (قیمتی) داره؛ پلاستیک کیلویی ۷۰۰ تومن، پیت کیلویی ۹۰۰ تومن، فلز ۴۰۰ تومن، کارتن ۳۵۰، دیگه شیشه هم ۲۵۰، نون ۴۰۰، نیلونم (نایلون)، این درای پلاستیکی ۷۰۰.

روایت بالا نشان می دهد در برخی از موارد زباله گرد ها، همچون مناسبات کار در بازیافت های در مناطق شهر (بخش رسمی)، در بخش غیررسمی نیز زباله ها را به قیمت مشخص به پیمان کارها یا نماینده آنان می فروشند. روی هم رفته مناسبات کار در بخش غیررسمی کاملاً استثمارگونه است به گونه ای که قیمت فروش زباله ها و قیمت رسوم را پیمانکاران و نماینده های آنان تعیین می کنند. براساس مصاحبه های که با افراد زباله گرد صورت گرفت و براساس منطقه ای که در آن کار می کنند، زباله گرد ها به صورت ماهانه مبلغی بین ۲،۵۰۰،۰۰۰ تومان تا ۴،۰۰۰،۰۰۰ تومان به پیمان کار پرداخت می کردند. همچنین باتوجه به قیمت فروش زباله ها و میزان جمع آوری زباله در هرروز توسط زباله گرد ها می توان گفت که درآمد روزانه زباله گرد ها به طور میانگین، ۷۱ هزار تومان است و از آنجا که در حین مصاحبه بیشتر این افراد به این نکته اشاره کردند که در هفته یک روز را استراحت می کنند، پس می توان میزان درآمد ماهانه آن ها را نیز به طور میانگین برابر با ۱،۸۶۰،۰۰۰ تومان برآورد کرد.^۱

زباله گرد ها نیز اکثراً در قالب شبکه های خویشاوندی به کار مشغول هستند. این شبکه ها با فراهم آوردن اطلاعات برای مهاجران جدید از کشور افغانستان آنان را وارد چرخه زباله گردی می کند. از طرف دیگر به هنگام جمع آوری زباله نیز براساس همین شبکه ها به جمع آوری زباله می پردازند. محل اسکان آنان نیز به ویژه در داخل گودها در جنوب شهر تهران براساس همین شبکه ها تقسیم می شود. برای مثال، زمانی که این افراد قطعه زمینی را برای انتقال زباله ها و انجام عمل تفکیک در آنجا اجاره می کنند، این زمین را میان خودشان — که در بیشتر مواقع افراد هم قوم و هم خویشاوندند — تقسیم می کنند و به کار می پردازند. در همین زمینه، یکی از مشارکت کنندگان این چنین نقل کرد:

ما الآن سه نفریم. خودمون واسه خودمون بار می زنیم. یکی عمومه اینجا که بار تمیز می کنه و من هم با

پسرعمم بار جمع می کنیم.

در این روایت، منظور از جمله «ما الآن سه نفریم» این است که این سه نفر بخشی از سایت زباله (گاراژ) را — که حدود ۵۰ نفر در آن مشغول به فعالیت اند — برای خود اجاره کرده اند و در آن کار می کنند. درواقع، این سه نفر برای خود گروهی کاری تشکیل داده اند که بر مبنای روابط قومی شکل گرفته است.

زباله گرد ها با ابزارهای همچون چرخ، باردون (گونی یا کتفی)، گاری و خودرو وانت به جمع آوری زباله های می پردازند. جمع آوری زباله با استفاده از خودرو در شیفت صبح تحت نظارت بازیافت ها انجام می شود. جمع آوری زباله با استفاده از وانت نسبت به ابزارهای دیگر آسان تر و میزان حجم زباله جمع آوری شده با آن نیز بیشتر است. این خودروها در اختیار افرادی قرار می گیرد که در بخش رسمی کار می کنند نه در بخش غیررسمی. دسته ای دیگر از زباله گرد ها برای جمع آوری زباله از چرخ دستی یا گاری استفاده می کنند. این نوع ابزار کار را در برخی از مواقع «اربابان» در اختیار کارگران خود می گذارند و کارگران نیز درازای آن پولی به اربابانشان پرداخت می کنند یا بابت آن به اندازه هزینه چرخ به اربابشان زباله می فروشند. از جمله مشکلات زباله گرد ها به هنگام استفاده از چرخ دستی این است که اگر در روزهای بازدید نیروهای شهرداری از منطقه، اگر آن ها در منطقه به کار مشغول باشند، ابزار کارشان همراه با بارهایشان مصادره می شود و علناً از کار بیکار می شوند تا زمانی که دوباره بتوانند دوباره چرخ تهیه کنند. در این باب، می توان به نقل قول جوان ۱۹ ساله زباله گردی ارجاع داد که چنین روایت کرد:

^۱. همه این داده ها برای سال ۱۳۹۸ است.

مأمورهای شهرداری روز گیر می‌ده، چرخم رو می‌بره. بعضی وقتا فحش می‌ده، دعوا می‌کنه، چرخم رو می‌بره.

ما چرخ دیگه می‌خریم [...] زیاد شده، تا حالا ۲۰ چرخم رو بیشتر بردن. هر چرخ رو ۱۸۰ تومن می‌خرم.

دسته دیگری از زباله‌گردها از «کتفی» یا گونی برای جمع‌آوری زباله استفاده می‌کنند. آن‌ها کتفی‌های را روی کتف و پشت خود قرار می‌دهند و زباله‌ها را در داخل کتفی جمع می‌کنند. با کتفی، درمقایسه با ابزارهای دیگر، زباله‌های کمتری را می‌توان جمع و حمل کرد و به‌مراتب، به‌دلیل حمل زباله به‌صورت مستقیم، از سختی بیشتری برخوردار است. در برخی از مناطق، شهرداری استفاده از ابزارهای دیگر نظیر چرخ‌دستی را ممنوع کرده است و زباله‌گردها با کتفی به جمع‌آوری زباله می‌پردازند. در اینجا، می‌توان به نقل‌قول نوجوان ۱۶ساله زباله‌گردی در پاسخ به پرسش «علت استفاده نکردن از دیگر ابزارها، نظیر چرخ، چیست» اشاره کرد:

روزی ۱۰۰ یا ۱۲۰ کیلو جمع می‌کنم [...] چرخ اینجا آزاد نیست، وگرنه ۲۰۰ یا ۳۰۰ کیلو جمع می‌کردم.

ابزار کار برخی از زباله‌گردها گاری تیو است. گاری سطل‌های آبی‌رنگ و چهارچرخ‌ی است که بازیافت بعضی از مناطق آن‌ها را دراختیار کارگران گذاشته است تا در منطقه موردنظر فعالیت کنند و اگر در این مناطق، کارگران با ابزارهای دیگر به جمع‌آوری زباله مشغول شوند، بازیافت با آن‌ها برخورد خواهد کرد. در همین زمینه، زباله‌گرد ۱۶ساله‌ای روایت کرد: این سطل‌ها رو شهرداری داد به بصیر، بصیر هم به ما داده. در روز ۳ یا ۴ بار این رو پر می‌کنیم.

پیامدهای و مخاطرات زباله‌گردی

زباله‌گردی معضلاتی مانند ساعت‌های کاری طولانی و فشار کاری بالا، شرایط نامناسب بهداشتی، آلودگی زیستی و به‌تبع آن، مخاطراتی همچون به‌خطر افتادن سلامت جسمی فرد زباله‌گرد، آسیب‌دیدگی و حوادث حین کار، احساسات ناخوشایند روانی ایجادشده به‌هنگام جمع‌آوری زباله، نزاع، و خطرهای دیگر را در پی دارد. در زیر به اهم این مخاطرات پرداخته شده است.

مخاطرات جسمی: این مخاطرات شامل زخمی‌شدن و صدمه‌دیدن تا بیماری و مرگ است. افراد زباله‌گرد با دست، داخل سطل‌های زباله را برای یافتن زباله‌های خشک می‌جویند و به همین سبب، احتمال بریدگی و آسیب‌دیدگی دستانشان با اجسام تیز و برنده، مانند شیشه و فلز بسیار زیاد است. زباله‌گرد ۱۵ساله‌ای گفته است: «خیلی دسم بریده؛ شیشه می‌زنه، آمپول می‌زنه، آهن می‌زنه، تیغ داره. چن وقت پیش، آمپول رفت تو دسم، داغون شدم. دیگه شش روز تنونستم کار کنم». ۷۳ درصد از زباله‌گردها در پاسخ به پرسش «آیا تاکنون در هنگام کار زخمی شده‌اید یا خیر» پاسخ بله داده‌اند. در بسیاری از مواقع، کودکان درکی از چگونه زخمی‌شدن یا تبعات جراحت ندارند و از تجهیزات ایمنی کار مانند ماسک، لباس و ابزار کار استفاده نمی‌کنند. ۶۸ درصد از زباله‌گردها دستکش استفاده می‌کردند اما دستکش آن‌ها از کیفیت مناسبی نداشت. برای مثال برخی از آنان دست‌کش‌هایشان را از داخل سطل پیدا کرده بودند یا دست‌کش آن‌ها به‌دلیل خیس‌شدگی یا تعرق دست قابل‌استفاده نبود. در مواقعی که افراد زباله‌گرد زخمی می‌شوند، یا به پزشک برای درمان مراجعه می‌کنند یا نمی‌کنند. هزینه‌های زیاد درمان، باعث شده است تا افراد زباله‌گرد در صورت زخمی‌شدن، نتوانند به شیوه‌های مناسب زخم خود را درمان کنند. در همین زمینه، یکی از زباله‌گردها در پاسخ به پرسش «آیا تاکنون در حین کار زخمی شده‌ای و چگونه نحوه درمان آن» شرح داد: «آره. یه دفعه سوزن رفت تو دستم، ورم کرد. دیگه خودم تو کانکس ناس -نوعی ماده مخدر- گذاشتم روش، یه کم ورمش خوابید. بعدش رفتیم دکتر؛ روزی ۱۰۰ تومن می‌گرفت». یا کودک ۱۳ساله‌ای درباره درمان زخمش چنین نقل کرد: «کار خاصی نمی‌کنم؛ تو آشغال‌ها می‌گردیم، لته‌ای^۱ چیزی پیدا می‌کنیم، با اون روش رو می‌بندیم».

بیماری‌ها: استفاده از شیوه‌های غیراصولی‌ای ممکن است به عفونت و حتی سایر بیمارهای صعب‌العلاج بینجامد. گاه نیز این افراد به‌دلیل جمع‌آوری زباله به برخی بیماری‌های پوستی مبتلا می‌شوند؛ چنان‌که کودک ۱۲ساله‌ای روایت کرد: «[صورت چپ شده] این زالکه. [تو این کار این‌جوری شدی؟] آره. [رفتی دکتر؟] یه دفعه رفتم، رفتم گفت زالکه. ۵ تا سوزن زدن تا حالا هم که خوب نشدم. یه دفعه‌ای تو صورتم اومد. اینجا اومدم، این‌جوری شد. افغانستان بودم، این‌جوری نبود». در برخی از موارد زباله‌گردها دچار بیماری همچون سرماخوردگی، می‌شوند که ممکن است در اثر مراجعه‌نکردن به پزشک به آنفولانزا مبتلا شوند. گاهی نیز سردرد ناشی از استنشام بوی بد زباله آن‌ها را رنج می‌دهد و سبب می‌شود که چند روزی نتوانند کار کنند. زباله‌گردها هم‌چنین

^۱. تکه پارچه

به دلیل شرایط کار و زندگی شان به انواع بیماری‌ها مانند کلیه درد، گوش درد، آسم، کمردرد، ناراحتی‌های پوستی، مبتلا می‌شوند. کار در شرایط آب‌وهوایی نامناسب، نداشتن تجهیزات و لوازم کار مناسب و ایمن، زندگی در محل‌های غیربهداشتی و ناایمن، (در برخی مواقع) استفاده از آب شرب غیربهداشتی، وضعیت نامناسب تغذیه، خواب نامنظم و ناکافی، و ساعت کاری طولانی از عوامل اصلی بسیاری از مخاطرات جسمی زباله‌گردها، به‌ویژه بیماری‌ها، است.

شرایط دشوار کار: زباله‌گردی دشواری‌هایی مانند ساعت کاری طولانی، جابه‌جایی بار سنگین بر دوش و بنابراین خستگی‌های مفرط را به همراه دارد. گاه فرد از ساعت‌های ابتدایی روز تا آخر شب کار می‌کند؛ برای مثال، صبح به تفکیک زباله‌های جمع‌آوری شده می‌پردازد و عصر و شب به جمع‌آوری زباله‌ها مشغول است. همچنین محل اسکان آنان از سطح کیفیت بسیار پایینی برخوردار است. همه این موارد در طول زمان می‌تواند به فرسایش جسمی و روانی زباله‌گرد منجر شود. در بسیاری از مواقع، به دلیل مهاجرت‌های غیرقانونی و هزینه‌های بالای آن، فرد زباله‌گرد مجبور است برای جبران این هزینه‌ها زمان بیشتری کار کند. ساعت کاری طولانی عملاً زمان استراحت فرد را از بین می‌برد و خواب کافی و راحت را از او می‌گیرد. کودکی ۱۳ ساله نیز درباره سختی کار و بی‌خوابی چنین شرح داد: «سختی‌هاش سخت نیست، ولی تمیزکاری اینا سخته. خواب‌داری مثلاً، سرصبح که می‌خوای اینا رو تمیز کنی، نمی‌تونی. خواب داره چشات، مثلاً خوابی، دلت نمی‌خواد پا بشی». یکی دیگر از کودکان راجع به سختی‌های کار گفته است:

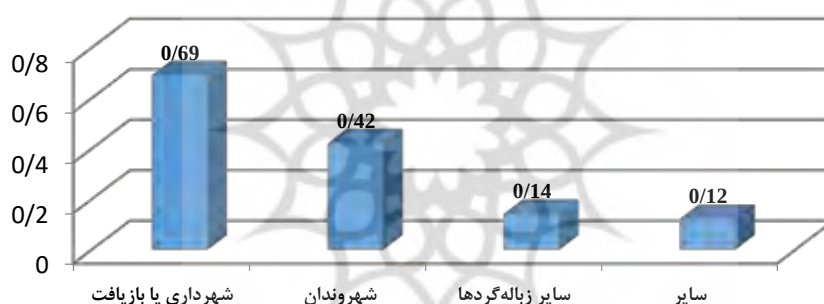
سختی کار اینجا بی‌خوابیه؛ همه‌ش کاره، بعد باید هی این کتفیا رو روی دوشت بگیری، همه‌ش دنبال آشغال بری، آشغال جمع کنی، همه‌ش سخته. کم‌خوابی زیاد آدم رو عصبانی می‌کنه، دیگه الان ما تا ساعت ده شب بریم، تا شام دُرس کنیم، شام بخوریم، خودم ساعت یک می‌شه. دوازده و یک می‌خوابیم، صبحم ساعت شیش پا می‌شیم. سختیاش همین جدا کردنه.

حوادث حین کار: کودکان زباله‌گرد در برخی از مواقع، درحین کار دچار حادثه می‌شوند؛ مثلاً زمانی که کودکان توانایی خم کردن سطل زباله را ندارند به بالا یا داخل سطل می‌روند، یا گاهی در جست‌وجوی زباله سطل را خم می‌کنند که در این حالت، ممکن است سطل روی پای آنان بیفتد و زخمی شوند. پسر زباله‌گرد ۱۵ ساله‌ای گفته است: «ما که کوچیکیم، قدمون نمی‌رسه به داخل سطل آشغال‌ها. یه بار سطل رو کج کردم، افتاد روم، پام زخم شد». از سوی دیگر، حمل‌ونقل بسیاری از افراد زباله‌گرد از محل اسکانشان در جنوب تهران به داخل شهر به وسیله کامیون صورت می‌گیرد و هنگام برگشت به محل اسکان نیز از همین کامیون‌ها استفاده می‌کنند، با این تفاوت که در برگشت، کامیون‌ها پر از زباله شده‌اند و زباله‌گردها مجبورند بالای سقف کامیون یا روی زباله‌ها بنشینند. در این شرایط، احتمال بروز خطر یا حادثه برای این افراد بسیار بالاست. یکی از افراد زباله‌گرد روایت کرده است: «سختیه دیگه، تا نون خوردن، می‌خوابیم. نه به خواب، نه حمومی، نه چیزی. خسه می‌شیم دیگه. صب تا شب راه بره آدم، خسه نمی‌شه؟ سخته دیگه. الان بچه‌های کوچیک، ده، دوازده ساله کار می‌کنن. دو نفر می‌تونن تو خاور بشینن یا سه نفر، همه بالا. بارون بیاد، اگه سنگم بیاد، همه بالا. [بالا کجاست مگه؟] همون رو بار، رو خاور. [...] بعد خطرناک نیست اون‌جا؟] چرا، ای درخت گیر می‌کنه، کور می‌شی. یارو می‌افته. یه کابلی گیر کنه رو بار، این زیر درخت پایینه، بار بالا یه، می‌ره زیر درخت، گیر می‌کنه، می‌افته. [خودت تا حالا اون بالا بودی؟] آره، من همیشه بالام. [می‌شه بگی چه جوریه؟] مثلاً سرماش. اول بار می‌زنه، می‌ریم رو خاور، دیگه می‌شینن. درخت گیر می‌کنه. سرما که دیگه صددرصديه».

فشارهای جسمی: فشار جسمی و آسیب‌های ناشی از آن در شغل زباله‌گردی زیاد است، به‌گونه‌ای که تحمل وزن بار سنگین و خستگی مفرط می‌تواند باعث شود اسکلت‌ها و عضلات زباله‌گردها صدمه ببینند. زباله‌گردهای غیررسمی از ابزارهایی مانند گونی یا کتفی و چرخ دستی برای جمع‌آوری زباله استفاده می‌کنند. آنان مجبورند وزن و سنگینی بار را به‌هنگام جمع‌آوری و جابه‌جایی در خیابان‌ها برای جمع‌آوری زباله بیشتر تحمل کنند. تحمل این شرایط برای کودکان دشوارتر است و پیامدهای مختلفی را به‌همراه دارد، چراکه بر مراحل رشد آنان تأثیر می‌گذارد. استفاده از چرخ نیز مخاطراتی را به‌همراه دارد و همیشه امکان‌پذیر نیست. مثلاً در برخی از مناطق تهران، مانند مناطق شمالی که دارای شیب زیاد است استفاده از چرخ همیشه امکان‌پذیر نیست و ممکن است از دست آن‌ها رها شود و به ماشین‌ها برخورد کند. در همین زمینه، یکی از زباله‌گردها روایت کرد: «اینجا گاری خطرناکه؛ سربالایی داره، ولش کنی بره بخوره به یه ماشین، باید خسارت بدی». قربانی جرم و خشونت شدن: در داخل شهر به

هنگام جمع‌آوری زباله و در محل ا سکان زباله‌گردها قربانی انواع جرائم و خشونت‌ها می‌شوند. شواهد برگرفته از میدان مطالعه نشان داد که زباله‌گردها قربانی سرقت‌های مختلفی می‌شوند که اهم این سرقت‌های شامل سرقت اموال آنان در محل اسکان، سرقت اموال آنان به‌هنگام جمع‌آوری زباله در داخل شهر، و سرقت زباله‌های آنان به‌هنگام کار می‌شود. شدت هرکدام از این سرقت‌ها تقریباً زیاد است، چراکه بسیاری از مشارکت‌کنندگان درطول مصاحبه‌ها اشاره کردند که «مال» یا «بار» آنان به سرقت رفته است. کودمی ۱۷ ساله‌ای چنین روایت کرد: «آشغال زیاد از مون می‌دزدن. ایرانیا با ما شین می‌آن می‌دزدن، ما شین‌ها شون شخصی هستش». وقتی از کودکی ۱۷ ساله پرسیده شد که «سختی کار زباله‌گردی چیست»، او در پاسخ روایت کرد: «سختی‌ش همین: بار جمع می‌کنی، دل آدم می‌شکنه، یه دفعه‌ای می‌آی نیست». سرقت از محل اسکان آنان نیز بسیار شایع است. یکی دیگر از زباله‌گردها روایت کرد: «یه شب از بچه‌هامون خواب بودن، صبح که نشستن، دیدن چار تا گوسی نیه. حالا دیگه هرکی بود، بُرد. [کی می‌بره اینا رو؟ از بیرون می‌آن یا بچه‌ها خودشون می‌برن؟] نه، بیرون می‌آن».

زباله‌گردها در محل کار به‌هنگام جمع‌آوری زباله اشکال مختلفی از خشونت را تجربه می‌کنند که بسیاری از این خشونت‌ها نیز به دلیل نحوه سازمان‌دهی کار از سوی پیمان‌کاران رخ می‌دهد. ۷۳ درصد از زباله‌گردها بیان داشته بودند که خشونت را تجربه کرده‌اند. در این میان ۷۶ درصد مورد خشونت روانی و ۶۹ درصد مورد خشونت فیزیکی را تجربه کرده بودند. زباله‌گردها بیشتر از سوی عوامل پیمان‌کاران، شهروندان و سایر زباله‌گردها خشونت‌ها را تجربه می‌کنند. یکی از آن‌ها روایت کرده است: «این جور چیزها پیش می‌آد. بازیافت اگه از منطقه ۵ یکی بیاد اینجا، می‌بره، اون قد کتکش می‌زنه. اگه الان با چرخ برم منطقه ۲، من رو بگیره، اون قد کتک می‌زنه. تو منطقه ۵ هم چرخ اجازه نمی‌دن هم، با کارگر منطقه ۲ برخورد می‌کنه. بریم یه منطقه دیگه قاچاقی، کتک می‌زنه».

نمودار ۱- عوامل اعمال خشونت علیه زباله‌گردها

شکل بسیار شایع دیگری از خشونت و تهدید امنیت جمعی زباله‌گردها هنگامی است که مقامات رسمی به گاراژها یا گودهای آنان حمله می‌کنند و آن‌ها را تخریب می‌کنند. در بسیاری از مواقع، نهادهای رسمی همچون قوه قضاییه، پلیس، شهرداری‌ها و سایر نهادها با پدیده سایت‌های غیرمجاز دفع زباله مواجه می‌شوند و از تخریب آن‌ها خودداری می‌کنند، اما در برخی از مواقع، تحت برخی فشارها به این سایت‌های حمله می‌کنند و به تخریب آن‌ها می‌پردازند. در بسیاری از مواقع، مسئولان از توجیهات بهداشتی و زیست‌محیطی برای تخریب این مراکز استفاده می‌کنند. نهادهای رسمی، به‌ویژه شهرداری تهران، از یک سو، باتوجه به سازوکاری که برای تفکیک زباله اندیشیده‌اند و آن را اجرایی کرده‌اند، خود متولی به‌وجود آمدن این گونه مراکز در شهر تهران‌اند و از سوی دیگر، زمانی که شهرداری تهران تحت برخی فشارها قرار می‌گیرد، با همکاری سایر نهادهای دیگر دست به تخریب این مراکز می‌زند. در همین زمینه، روایت یکی از افراد زباله‌گردها بدین شرح است:

«شهرداری هر جا ببینه ما اتاق زدیم، چیه می‌کنه. تو اشرف‌آباد می‌گفت وسایلاتون رو جمع کنید. می‌آد اتاق رو چیه می‌کنه. ملک مردم شخصی هم هست، می‌گه شما حق ندارید اتاق بزنید. به‌زور می‌آد، با ۶ تا کلانتری. صاحب زمین پول به شهرداری نمی‌ده. اون هفته که ما رفتیم و اتاقمون رو به‌هم زد، ۶ تا کلانتری بود. من خواب بودم ساعت ۶ صبح؛ یه پسر داد زد گفت مأمور ریخته که شما رو جمع کنه. ما بجستیم. مأمور ریختن اشرف‌آباد؛ ۶ تا ما شین نیرو انتظامی بود، کلانتری خاور شهر بود، ۱۰ تا ما شین شهرداری بود. از هر منطقه بود؛

شهرداری منطقه ۲۰ بود، ۱۵ بود. صبح که پا شدیم ۲ اتوبوس بار زد ببره. بیامدیم دیدیم که شهرداری این چیز داره می‌گه وسایلاتون رو به‌در کنید که من این اتاقا رو چپه می‌کنم. ۵۰۶۰ اتاق بود. فرصت که دیگه نداد.»

اسکان مخاطره‌آمیز و تغذیه نامناسب: شیوه اسکان زباله‌گردها و دسترسی آن‌ها به خدمات شهری بعدی دیگر از زیست زباله‌گردی است که مخاطرات زیادی را به همراه دارد. محل اسکان زباله‌گردهای که در نوبت صبح کار می‌کنند در داخل بازافت‌ها است که به میزانی از امکانات و خدمات شهری دسترسی دارند، هرچند که تراکم اسکان در آنجا بسیار زیاد است. محل اسکان افرادی که در نوبت بعد ظهر و بخش غیررسمی کار می‌کنند در داخل گودها، کوره‌های آجرپزی و سایت‌های تفکیک زباله است که اکثراً در مناطق جنوب شهر همچون اشراف‌آباد، محمودآباد و خلایز تهران هستند. در بسیاری از موارد آنان در داخل آلونک‌های دست‌ساز در کنار زباله‌های انباشته شده زندگی می‌کنند که به بسیاری از امکانات خدمات‌دهنده دسترسی ندارند. شواهد برگرفته از میدان پژوهش نشان می‌دهد که کیفیت زندگی افراد در آن محیط‌ها بسیار نامطلوب و حتی غیرانسانی است. یکی از افراد زباله‌گرد درباره محل اسکانشان گفته است:

[اینجا زمین مال کی هست؟] مال به بنده خدایی هست. کوره‌های قدیمیه، زمین رو اجاره می‌کنیم. اینجا برجی سه تومن اجاره می‌دیم و سه تومن [منظور سه میلیون تومان است] هم پول برق می‌دیم. [آب داره؟] نه، آب شیرین نداره؛ آب چاه داره، چون فشار آب کمه، پمپ رو می‌سوزنه. برا آب خوردن هم ماشین می‌آد، دبه‌ای می‌خریم، دبه‌ای ۱۵۰۰ تومن. [اینجا حمام داره؟] نه، باید بری اسلام‌آباد. شش هزار می‌گیرن، پول آب خالی، هفته‌ای یک بار می‌ریم. [چطور محل خوابتون رو گرم می‌کنید؟] خطر می‌کنه؟ با گاز؛ نه، خطری نداره، سوراخ زیاد داره.

شکل ۲- تصاویری از محل اسکان زباله‌گردها

آنان به حداقل امکانات زندگی، مانند آب، حمام، وسایل گرمایشی ایمن و موارد این‌چنینی، دسترسی ندارند. ۷۷ درصد از زباله‌گردها گفته‌اند آب آشامیدنی را می‌خرند و ۴۹ درصد از آن‌ها تنها هفته‌ای یک‌بار حمام می‌روند. در بسیاری از مواقع، برای این که محل اسکان خود را گرم نگه‌دارند، از کپسول‌های گاز استفاده می‌کنند و به دلیل ترس از خفگی، به‌هنگام خواب شبانه، آن را خاموش می‌کنند. کودکان از آنجاکه در طول هفته ساعات طولانی را مشغول به کار هستند دیگر توان و وقتی برای پرداخت به سای امور همچون تحصیل و بازی برای آنان باقی نمی‌ماند و زباله‌گردی و مناسبات آن کودکانی آن‌ها را به یغما می‌برد. در روزهای تعطیل یا به نفاذ شخصی می‌پردازند و یا می‌خوابند. به لحاظ شرایط تغذیه نیز کودکان از فقر غذایی رنج می‌برند، تنوع مواد غذایی که مصرف می‌کنند بسیار محدود است و در برخی از موارد به دلیل شرایط کار مجبورند تعدادی از وعده‌های غذایی را علی‌رغم کار سخت حذف کنند. کودکی روایت کرده است: «...غذا چی می‌خورید؟ تخم‌مرغ می‌گیریم؛ یه سوسیس می‌گیریم. [ناهار و شامتون همش همینه؟] شام که می‌دونی دیگه نداریم، خواب می‌شیم. باز صبح صبحانه می‌خوریم. [یعنی شام نمی‌خورید؟] نه. [تو منطقه هم نمی‌خورید؟] اگه بخوریم، حساب کنیم خرجی زیاد می‌شه، نمی‌صرفه، نمی‌خوریم.»

آسیب‌پذیری اجتماعی: مهاجرت، شرایط سخت کار و زندگی، تجربه انواع خشونت‌ها و فشارها به همراه احساسات منفی می‌تواند آنان را در معرض انواع آسیب‌های اجتماعی همچون مصرف مواد مخدر قرار دهد. مصرف ماد مخدری به اسم ناس در میان

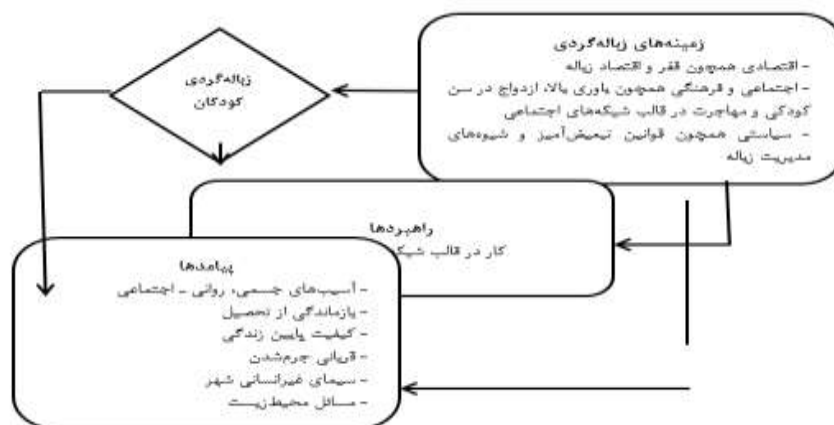
زباله‌گردها شایع است و مواد دیگر را نیز مصرف می‌کنند. یکی از کودکان گفته است «زیاد مصرف می‌کنم؛ دو تا داریم، اونا می‌زنن. [چی مصرف می‌کنند؟] شیشه و دوا». این بدان معنی نیست که همه زباله‌گردها مواد مخدر مصرف می‌کنند اما هستند تعدادی از آنها که مصرف‌کننده است. گرچه در میان کودکان مصرف مواد مخدر مشاهده نشد اما تجربه کار سخت به همراه مشاهده این‌گونه رفتارها در محیط کار می‌تواند آنان را نیز آسیب‌پذیر کند.

نتیجه‌گیری

عواملی همچون فقر، سنت‌های غلط، قوانین و آیین‌نامه‌های تبعیض‌آمیز و مدیریت ناکارآمد شهری در زمینه جمع‌آوری و نبود برنامه مؤثر و مدون برای آموزش شهروندان جهت تفکیک زباله از مبدأ، همچنین نبود زیرساخت‌های مناسب برای جمع‌آوری آنها و عدم مسئولیت‌پذیری شهروندان در قبال زباله و تولید زیاد زباله باعث شده است کودکان و سایر افراد به جمع‌آوری زباله در بخش غیررسمی روی بیاورند. همان‌گونه که شواهد نشان داد قرارداد کاری بین زباله‌گردها و پیمان‌کاران، نحوه جمع‌آوری زباله به‌وسیله زباله‌گردها در ابعاد مختلف آن — مانند شیوه جمع‌آوری، نحوه خرید و اجازه برای کار، ساعت کاری، نحوه تفکیک، و ابزار کار — نیز با مشکلات گوناگونی مواجه است. به عبارت دیگر، می‌توان گفت که نحوه سازمان‌دهی جمع‌آوری زباله به‌ویژه در بخش غیررسمی و ماهیت آن استثمارگرانه و غیرانسانی است، به گونه‌ای که باعث ربایش ارزش افزوده‌ای می‌شود که زباله‌گردها تولید کرده‌اند و به آسیب‌های جسمی، روانی، و اجتماعی منجر شده است. این موارد ناشی از کوتاهی شهرداری و عوامل اجرایی آن در اجرای قوانین بازیافت زباله و نظارت بر عملکرد پیمان‌کاران شهرداری به دلیل نحوه ناکارآمد سازمان‌دهی سیستم جمع‌آوری زباله است. علاوه بر این، افراد زباله‌گرد در کار و زندگی خود با مسائل گوناگونی روبه‌رو هستند. زباله‌گردی به مثابه یکی از بدترین شکل کار کودکان نه تنها مانع تحصیل و بازی یا کودکی کودکان شده است بلکه سلامت آنان را در ابعاد مختلف به خطر انداخته است. کودکان در کار انواع خشونت‌ها را تجربه می‌کنند، جمع‌آوری زباله‌ها از داخل سطل‌ها در کنار اینکه به آنان صدمه می‌زند و باعث بیماری می‌شود تجربه بسیار ناخوشایندی است که انواع احساسات منفی را برای کودکان به همراه دارد.

در مدل زیر در فرایندی منطقی زمینه‌ها و پیامدهای زباله‌گردی به تصویر کشیده شده است. توضیحات بسیاری از عناصر مدل در بخش‌های قبل آمد. تنها لازم است به چند مورد پرداخته شود. در زمینه جامعه مصرفی به عنوان یکی از زمینه‌های زباله‌گردی باید گفت مصرف گسترده به‌ویژه در قالب بسته‌بندی از یک سو و عدم فراهم بودن بسترها و فرهنگ تفکیک زباله در مقصد از سوی دیگر باعث شده است حجم زیادی از زباله‌ها تفکیک نشده شکل بگیرد که امکان شکل‌گیری زباله‌گردی را فراهم آورد. یا نحوه اجرای قوانین به اجرای همه قوانین اشاره دارد که به کارگیری کودکان را برای کار منع کرده است اما به دلیل اجرای این قوانین زمینه کار کودکان فراهم شده است، در این زمینه می‌توان به قوانین کار، ابلاغ قانون ممنوعیت و اقدام فوری برای محو بدترین اشکال کار کودک، دستورالعمل نظارت بر عملیات جمع‌آوری پسماندهای خشک و غیره اشاره کرد.

راهبردهای کودکان و سایر زباله‌گردها به‌ویژه در بخش غیررسمی در مواجهه با شیوه سازمان‌دهی زباله‌گردی و مخاطرات مختلف آن کار در قالب شبکه‌های اجتماعی همچون خویشاوندی و دوستی است. این شبکه‌ها در کار و محل اسکان مجموعه از حمایت‌ها را برای زباله‌گردها فراهم می‌آورد. برای مثال در برخی از موارد آنان به واسطه همین شبکه‌ها افراد دیگری را وارد چرخه زباله‌گردی خارج از برخی از مناسبات آن همچون پرداخت «رسوم» می‌کنند. گرچه زباله‌گردها می‌دانند که در کار استثمار می‌شوند و زباله‌گردی تمامی ساحت‌های زندگی آنان را تحت تأثیر قرار داده است، اما همچنین از آنجایی که می‌دانند فاقد صدا هستند و تلاش‌های آنان راه به‌جای نمی‌برد و ناگزیر به کار کردن هستند در قالب همین شبکه‌ها و مناسبات کار را ادامه می‌دهند.

شکل ۳- مدل زمینه‌ای زیاله‌گردی کودکان در شهر تهران

زیاله‌گردی مجموعه‌ای پیامدهای را برای کودکان در برداشت که در سطحی از انتزاع بالاتر می‌توان گفت سلامت آنان را خطر می‌اندازد و کودکی آنان را پایمال می‌کند، کودکی که می‌توانستند همراه با امنیت، بازی و شادی و تحصیل همراه باشد. در سطح کلان‌تر پیامدهای زیاله‌گردی مجموعه‌ای مسائل اجتماعی و زیست‌محیطی است که در سطح شهری و به‌خصوص در گودهای زیاله شاهد آن هستیم. زیاله‌گردی کودکان سیمایی شهر تهران را غیرانسانی کرده است، به این معنی که اساسی‌ترین حقوق کودکان در این شهر پایمال می‌شود. به‌منظور کاهش آلام زیاله‌گردها و حذف زیاله‌گردی به‌مثابه یکی از بدترین اشکال کار کودکان مجموعه از پیشنهادها ارائه شده است. روی هم رفته چند رویکرد سیاستی برای کار کودکان وجود دارد که به این شرح‌اند:

(۱) **رویکرد مبتنی بر رفاه**^۱: این رویکرد بر بهبود کار و شرایط زندگی زیاله‌گردها و کاهش مشکلات روزانه و بهبود نیازهای این گروه تأکید دارد. پنداشت کلی از زیاله‌گردها و کودکان زیاله‌گرد این است که آنان مردمان فقیری هستند که به کمک نیاز دارند. این رویکرد به دنبال تغییر وضعیت موجود نیست. نمونه‌های از مداخلات مبتنی بر رویکرد رفاه عبارت‌اند از ارائه خدمات بهداشتی، شست‌وشو و مراقبت‌های بهداشتی؛ ارائه ابزار و لوازم حفاظتی؛ سازمان‌دهی فعالیت‌های تفریحی برای کودکان و فراهم کردن مسکن برای خانوارها.

(۲) **رویکرد مبتنی بر رشد**^۲: این رویکرد به دنبال توسعه توانایی‌های افراد و فراهم کردن منابع مالی و فیزیکی و همچنین فرصت‌های تحصیلی است. پنداشت کلی این رویکرد از زیاله‌گردها و کودکان زیاله‌گرد این است که آنان افراد فقیری هستند و قابلیت‌هایی دارند که باید این توانایی‌ها و قابلیت‌ها تقویت شود و باید به آن‌ها فرصت‌هایی برای توسعه این توانایی‌ها داد. نمونه‌هایی از مداخلات مبتنی بر رویکرد رشد عبارت‌اند از: فراهم کردن امکانات مراقبت‌های روزانه؛ فراهم کردن آموزش‌های رسمی و غیررسمی و آموزش‌های شغلی و فراهم کردن فرصت‌های جایگزین اشتغال، اعتبار و تولید درآمد.

(۳) **رویکرد مبتنی بر حقوق**^۳: هدف این رویکرد ایجاد فضای سیاسی بیشتر برای زیاله‌گردها و همچنین تقویت موقعیت آنان به‌عنوان یک گروه در جامعه است. قدم اول دادن صدا به جامعه هدف و مشاهده‌پذیر کردن آنان است. در این رویکرد، زیاله‌گردها به‌مثابه افرادی درک می‌شوند که باید تصدیق شوند و حق زندگی بهتر به آنان داده شود. نمونه‌های از مداخلات مبتنی بر رویکرد حقوق عبارت‌اند از: سازمان‌دهی، لابی‌گری و تحریک مشارکت سیاسی، برای مثال سازمان‌دهی زیاله‌گردها در درون تعاونی‌ها برای کاهش نفوذ واسطه‌ها و بهبود درآمد آن‌ها؛ افزایش آگاهی از کار کودکان در اجتماعات و اصلاحات قانونی و بهبود اجرای قوانین کار؛ اصلاحات قانونی به شرایط بهتر کار مانند ساعت کار، حداقل سن، حداقل دستمزد، سلامت شغلی (ایمنی، سروصدا)، بیمه‌های درمانی و غیره اشاره دارد.

۱. Welfare-based approach

۲. Development-oriented approach

۳. Rights-based approach

۴) رویکرد مبتنی بر سیستم. هدف این رویکرد آن است که سیستم مدیریت زباله را به گونه‌ای تغییر دهد تا زباله‌گردها شاغل در بخش غیررسمی را با سیستم رسمی کار ادغام کند. ادغام از طریق رسمی کردن فعالیت‌های آن‌ها با سایر ذی‌نفعان به‌ویژه ذی‌نفعان رسمی، مانند دولت‌های محلی یا بخش خصوصی. شرکت دادن زباله‌گردها در فرموله کردن سیاست‌های شهری و ملی مدیریت جمع‌آوری زباله نمونه‌هایی از مداخلات مبتنی بر رویکرد سیستم است (سازمان جهانی کار: ۲۰۰۴).

حل مسئله زباله‌گردی و زباله‌گردی کودکان در ایران مستلزم مجموعه از مداخلات سیاستی در کشور افغانستان و مدیریت جمع‌آوری زباله‌ها در شهر تهران است. در افغانستان فقر عامل اصلی مهاجرت و کار کودکان در ایران است و ریشه‌های اصلی فقر شامل توزیع ناعادلانه فرصت‌ها در بین اقشار یا طبقات اجتماعی، بخش‌های اقتصادی و فضاهای جغرافیایی، تمرکز فقر در نقاط روستایی، نبود یا کمبود فرصت‌های آموزشی و بهداشتی در برخی از مناطق به‌ویژه مناطق روستایی، بیکاری، ازدواج زودهنگام و باروری بالا، فساد، تبعیض، سوءاستفاده از قدرت، جنگ و ناامنی، و مخاطرات طبیعی است؛ بنابراین آمادگی مقابله با مخاطرات طبیعی، بهبود فرصت‌های تحصیلی به‌ویژه در مناطق روستایی، توزیع منصفانه‌تر و در نتیجه، عادلانه‌تر منابع می‌تواند بر کاهش فقر در جامعه افغانستان تأثیر داشته باشد.

در ایران نیز گسترش بخش غیررسمی و شیوه مدیریت زباله‌ها در شهرداری تهران و سازمان پسماند به یکی از زمینه‌های کار کودکان بدل شده است. در این راستا، به وزارت کار و شهرداری تهران و سازمان پسماند پیشنهاد می‌شود بخش غیررسمی جمع‌آوری زباله را در بخش رسمی ترکیب و ادغام کنند. تحت این شرایط، هم بر رفتار پیمان‌کاران می‌توان بیشتر نظارت داشت و هم از به‌کارگیری کودکان در زباله‌گردی ممانعت کرد. با ادغام بخش غیررسمی در بخش رسمی، لغو قوانین ظالمانه (رسوم)، بهبود کیفیت کار و مزایای شغلی (مانند ساعت کاری، درآمد و بیمه) بزرگ‌سالان و حمایت از آن‌ها، می‌توان به مقابله با فقر در سطح خانوارها کمک کرد. استفاده از راه‌کارهای توصیه‌نامه ۲۰۴ درخصوص گذار از اقتصاد غیررسمی به رسمی سازمان بین‌المللی کار (۲۰۱۵) می‌تواند در این زمینه مفید باشد.

شهرداری تهران و سازمان پسماند از اجرای قوانین نحوه بازیافت زباله ناتوان‌اند و به‌صورت عامدانه یا غیرعامدانه در این زمینه کوتاهی می‌کنند. در نتیجه، باید شهرداری و ناظران آن در سطوح مختلف به‌دقت قوانین و دستورالعمل‌های مصوب را به‌ویژه بند ۲۶ را اجرا کنند. همچنین پیشنهاد می‌شود شورای اسلامی شهر تهران بر مدیریت پسماند درخصوص به‌کار نگرفتن کودکان در امر زباله‌گردی نظارت کنند. در کنار شورای شهر می‌توان برای نظارت نهادهای مدنی نیز سازوکاری فراهم کرد. در ضمن، به‌منظور کاهش کار زباله‌گردی کودکان در کوتاه‌مدت، اولویت با مداخلات کاهش آسیب در این حوزه است و در بلندمدت، هدف حذف کار زباله‌گردی کودکان با افزایش توانمندی افراد و درآمد خانوارها و کاهش بیکاری در میان آنان است.

منابع

۱. احمدی، کامیل و همکاران. (۱۴۰۰). ردپای استثمار در جهان کودکی. پژوهشی جامع در خصوص اشکال، علل و پیامدهای کار کودکان. آوای بوف.
۲. افراخته، حسن؛ حجتی‌پور، محمد. (۱۳۹۶). اقتصاد زباله‌ای در روستاهای پیراشهری جنوب تهران. فصلنامه اقتصاد و فضا و توسعه روستایی، ۶ (۴)، ۴۷-۷۲.
۳. استراوس، انسلم و کرین، جولیت. (۱۳۹۷). مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای. ترجمه ابراهیم افشار. تهران: نی.
۴. انجمن حمایت از حقوق کودکان. (۱۳۹۸). یغمایی کودکی: پژوهشی درباب شناخت، پیش‌گیری و کنترل پدیده زباله‌گردی کودکان در تهران. تهران: روز.
۵. ایثاری، مریم؛ علی رضا، شجاعی زند. (۱۳۹۹). زمینه‌ها و فرایندهای شکلگیری زیست غیررسمی زباله‌گردی: مطالعه موردی کارگران افغانستانی در تهران. بررسی مسائل اجتماعی/ایران، ۱۰ (۱)، ۶۳-۹۵.
۶. ایمانی، نفیسه؛ نرسیسیانس، ایملیا (۱۳۹۰). مطالعه انسان‌شناسانه پدیده کودکان کار خیابانی در شهر کرج. مسائل اجتماعی/ایران، ۳ (۱)، ۷-۳۲.

۷. حسینی، سید حسن. (۱۳۸۳). وضعیت کودکان کار و خیابان در ایران. *فصلنامه رفاه اجتماعی*، ۵ (۱۹)، ۱۷۳-۱۵۵.
۸. دستور العمل نظارت بر عملیات جمع‌آوری پسماندهای خشک. حوزه معاونت خدمات شهری سازمان مدیریت پسماند. نظام فنی و اجرایی عملیات جمع‌آوری پسماند خشک (۴). شهریور ۱۳۹۱.
۹. زند رضوی، سیامک؛ رحیمی پورانارکی، ناهید. (۱۳۹۰). مقایسه وضعیت کودکان کارگر ایرانی و افغان در استان کرمان بر پایه چهار اصل پیمان‌نامه حقوق کودک (سه اصل جامعه‌شناختی و دو راه‌حل). *مجله مطالعات اجتماعی ایران*، ۵ (۱)، ۷۲-۹۸.
۱۰. نودریور، علی. (۹۶). آمار تفکیک زباله در تهران. *دنیای اقتصاد*، ۲۴ اردیبهشت، (۴۰۴۴).
۱۱. وامقی، مروّنه؛ روشنفکر، پیام و دیگران. (۱۳۹۴). بررسی ترکیبی و ارزیابی سریع وضعیت کودکان خیابانی و ویژگی‌های کار آنان در تهران. *بررسی مسائل اجتماعی*. ۶ (۲): ۴۱۶-۳۹۱.
۱۲. وزارت اقتصاد جمهوری اسلامی افغانستان. (۲۰۱۳). چکیده گزارش تحلیل وضعیت فقر.
13. Aljaradin, M.; Persson, K.M.; Sood, E. (2015). The role of informal sector in waste management, a case study; Tafila-Jordan. *Resources and Environment*, 5(1), 9-14.
14. Batool, Z.; Akram, M.; Anjum, F.; Faiz, S.; Ibrahim, M. (2015). Occupational hazards and health status of trash picker children in Faisalabad city, Punjab, Pakistan. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(5), 590-595.
15. Cuadra, S. (2005). *Child labour and health hazards: Chemical exposure and occupational injuries in Nicaraguan children working in a waste disposal site*. Lund University.
16. Diallo, Yacouba; Etienne, Alex; Mehra, Farhad. (2013). Global child labour trends 2008 to 2012. International Labour Organization.
17. Dias, Sonia. (2012). Not to be taken for granted: what informal waste pickers offer the urban economy. in The Global Urbanist, <http://globalurbanist.com/2012/11/27/waste-pickers>.
18. Emerson, Patrick M. (2009). The Economic View of Child Labor. In Hindman, Hugh D. *The World of Child Labor*. M.E. Sharpe press
19. Hunt, C. (1996). Child waste pickers in India: the occupation and its health risks. *Environment and Urbanization*, 8 (2), 111-118.
20. Jha, M. (2009). Child Workers in India: Context and Complexities. *Human Rights Review* 10: 205-18.
21. ILO. (2004). Addressing the Exploitation of Children in Scavenging (Waste Picking): a Thematic Evaluation of Action on Child Labor.
22. ILO. (2017). *Global estimates of child labor: Results and trends, 2012-2016*. Geneva: International Labour Organization Geneva.
23. Malik, B.; Lyndon, N.; Wong, V. (2018). Accounts of Discrimination: A Phenomenological Study of Afghan Refugees in Pakistan. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 8 (13), 113-121.
24. Medina, M. (2007). *The World's Scavengers: Salvaging for Sustainable Consumption and Production*. AltaMira Press, Lanham, MD.
25. Patwary Masum A.; O'Hare, William Thomas; Sarker Mosharraf H. (2011). Assessment of occupational and environmental safety associated with medical waste disposal in developing countries: a qualitative approach. *In Safety Science*, 49 (8), 1200-1207.
26. Rogerson, c. (2001). The waste sector and informal entrepreneurship in developing world cities. *Urban Forum*, 12 (2), 247-259.
27. Scott, A.J. (2012). *A World in Emergence: Cities and Regions in the 21st Century*, Edward Elgar, Cheltenham.
28. Thieme, T. (2013). The "hustle" amongst youth entrepreneurs in Mathare's informal waste economy. *Journal of Eastern African Studies*, 7 (3), 389-412.
29. United Nations (UN). (1990). Convention on the Rights of the Child. Available online at: <http://www2.ohchr.org/english/law/pdf/crc.pdf> (accessed 17 November 2020).
30. United Nations Children's Fund (UNICEF). (2007) Child Protection from Violence, Exploitation and Abuse. Available online at: http://www.unicef.org/protection/index_childlabour.html (accessed 25 December 2020).

31. Wilson, D.C.; Rodic, L.; Scheinberg, A.; Velis C.A.; Alabaster, G. (2012). Comparative analysis of solid waste management in 20 cities in Waste Management & Research, 30 (3), 237-254.

سایت‌ها

اطلس شهرداری تهران. بازبینی در ۱۵ بهمن ۱۳۹۷، از <http://www.Atlas.tehran.ir>.

بانک جهانی (۲۰۱۹). بازبینی ۱ بهمن ۱۳۹۷، از <http://www.worldbank.org/en/topic/poverty/publication/poverty-reduction-in-afghanistan-despite-economic-growth-widening-inequality>.

پرتال آمار (۲۰۱۹). بازبینی ۱۵ بهمن ۱۳۹۷، از <https://www.ourworldindata.org>.

سازمان بین‌المللی کار. بازبینی ۱ بهمن ۱۳۹۷، از <https://www.ilo.org/global/lang-en/index.htm>.

سازمان بین‌المللی کار. بازبینی ۱۶ بهمن ۱۳۹۷، از https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R204.

سازمان بین‌المللی کار. بازبینی ۱۶ بهمن ۱۳۹۷، از <https://www.ilo.org/ipecc/facts/lang-en/index.htm>.

سایت آمار. نرخ باروری در افغانستان. بازبینی ۱ فروردین ۱۳۹۸، از <https://www.statista.com/statistics/262034/fertility-rate-in-afghanistan>.

فیلسوفی، کامیار. میزان تولید زباله در ایران، بازبینی ۱۵ بهمن ۱۳۹۷، از (<http://www.fardanews.com/fa/news/145118>).

قانون مدیریت پسماند. ۱۵ بهمن ۱۳۹۷، از <http://rc.majlis.ir/fa>.

لیست مشاغل چهارگانه مجاز اشتغال اتباع خارجی در استان تهران. بازبینی در ۸ اردیبهشت ۱۳۹۸، از https://www.mcls.gov.ir/icm_content/media/.../129303_orig.pdf.

شرکت سهامی عام علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی